

СЕКСУАЛНО И РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЈЕ ВО УСЛОВИ НА ПАНДЕМИЈА

МЛАДИТЕ ЗБОРУВААТ,
МЛАДИТЕ ОДБИРААТ!

Скопје,
август 2022 г.

МЛАДИТЕ

ЗБОРУВ ААТ ||||| ОДБИРААТ

Издание на:

XEPA - Асоцијација за здравствена едукација и истражување

Уредник:

Бојан Јовановски

Лектура:

Виолета Танчева-Златева

Графичко уредување:

Марија Смилевска

Овој материјал е целосно финансиран од Мерк преку нејзината програма Мерк за мајки. Мерк не мора да се согласува со ставовите искажани во него. Содржината на материјалот е единствена одговорност на авторот.

ВОВЕД

Овој документ го претставува гласот на младите за предизвиците со кои се соочија во текот на пандемијата со ковид-19 за да го заштитат своето сексуално и репродуктивно здравје (СРЗ). Наодите и препораките во овој документ за јавни политики е резултат на регионално истражување спроведено во повеќе земји од Западен Балкан, меѓу кои и во Македонија, во рамки на проектот „Младите зборуваат, младите одбираат!“ (“Youth voices. Youth choices”).

Целта на истражувањето беше преку искуствата на младите да се согледаат институционалните бариери што ја попречуваат достапната и квалитетна грижа за СРЗ во време на пандемиска криза, како и да се дадат препораки за унапредување на националните политики и за подобрување на пристапот до информации и услуги при следни кризни состојби. Младите луѓе беа срцето на проектот и беа носители во истражувачките групи за собирање на податоците од терен и за разговори со претставници на државните институции што се одговорни за здравјето и социјалната благосостојба на младите.

Младите во училиштата, лицата кои живеат во руралните средини, Ромите и ЛГБТИ лицата беа идентификувани како особено ранливи групи поради недостигот на информации и услуги за СРЗ во време на пандемијата. Затоа е формирана Младинска работна група, која во следните 12 месеци ќе спроведува едукативни и медиумски активности во јавноста, но и ќе воспоставува партнерства со државните институции и давателите на услуги за да се подобри грижата за СРЗ на младите.

1. СРЗ на младите во Македонија

Младите во нашата држава релативно рано стапуваат во прв сексуален однос, односно порано во споредба со врсниците од западноевропските земји. Според националните статистики, просечната возраст на првото сексуално искуство на момчињата изнесува 15,5 години, а кај девојките 16,4. Стапката на адолесцентни бремености поради непланирана бременост е 11 % и претставува една од највисоките во Европа. Дополнително, стапката на малолетнички породувања е 15,7 на 1.000, што е речиси трипати повеќе од просекот од 6 на 1.000 породувања за земјите од Европската Унија.

И употребата на средства за контрацепција кај младите е релативно ниска. Само околу 14 % од младите жени на возраст 20-24 години користат некој модерен контрацептивен метод. Притоа, 11 % го користат кондомот како средство за контрацепција, односно заштита од сексуално преносливи инфекции, а дури 38,6 % се потпираат на прекинат сексуален однос, кој се смета за небезбеден метод за спречување од непланирана бременост.

Според националните истражувања, информираноста меѓу младите за сексуално преносливите инфекции (СПИ) е многу мала. Вкупно 28 % од младите на возраст од 15-24 години препознаваат некоја од наведените инфекции, а половина од младите немаат ни основни информации за СПИ. Освен тоа, само 19,4 % знаат точно како се пренесува ХИВ-вирусот, а загрижувачки 2,5 % од нив се тествирале за ХИВ во тековната година.

ЛГБТИ младите се и до четирипати почесто малтретирани во училиште од хетеросексуалните врсници, при што малтретирањето е поголемо кога се работи за ЛГБТИ момчињата отколку за ЛГБТИ девојчињата.

Во Македонија сексуалното образование не е интегрирано во формалното образование. Одредени теми од сексуалното образование не се доволно застапени во редовната настава, освен по предметот Биологија, но притоа доминираат медицинските информации. Обидот да се надмине недостатокот од информации во сферата на СРЗ со воведување соодветни содржини низ предметот Животни вештини е недоволен, бидејќи повеќето наставници избираат да ги избегнат содржините кои се табу или за кои не сметаат дека се доволно подготвени. Во новата концепција за основно образование е направено поместување во однос на сексуалното образование и планирано е овој предмет да се изучува како изборна наставна содржина за учениците од 9. одделение.

„Не сметам дека треба да пијам такви апчиња, зашто си ги сакам децата.“

Млада Ромка
(цитат од целната група)

„Ако му кажете на 60-годишник дека вашето дете ќе учи за сексуално здравје, ќе му се распадне светот.“

Младо лице, Скопје
(цитат од целната група)

2. Влијанието на ковид-19 и состојбата со СРЗ во светот

Ковид-19 ја создаде најголемата здравствена и социо-економска криза на нашата генерација. Многу здравствени системи беа осакатени како одговор на рестриктивните мерки кои побрзаа да одговорат на последиците од пандемијата. Тоа резултираше со ситуација во која одредени здравствени услуги, вклучително и оние кои се есенцијални за СРЗ, да бидат оставени на немилост од системот.

Речиси во сите европски земји, ковид-19 имаше негативно влијание за обезбедувањето на основната здравствена заштита, а пристапот до услугите за репродуктивното здравје на жените и девојките, особено во доменот на планирањето на семејството и грижата за абортус, антенаталната заштита и превенцијата од насилство, беа под голема закана. Во целиот свет постоеја јасни показатели дека пандемијата предизвикана од ковид-19 оневозможи добивање веродостојни информации за најразлични прашања поврзани со СРЗ и правата, како и за обезбедување на услугите од институциите на системот. Широко беа распространети дезинформациите за темите од сексуалното образование за младите во медиумите, а поради затвореноста на училиштата пристапот до информации за овие теми во образованиот систем беше ограничен.

Поради социјалната изолација страдаше и менталното здравје на жените и младите, особено на оние од ранливите и маргинализираните заедници. Пандемијата на ковид-19 овозможи зајакнување на општествената стигма и дискриминација кон сексуалните права, а ЛГБТИ заедницата беше особено погодена. Семејното насилството кон жените се зголеми, а системот во голем број земји беше немоќен да одговори соодветно на потребите.

Пандемијата нашироко покажа колку се кривки системите и до која мера земјите се неподготвени да се справуваат со здравствените кризи.

„Во тој момент ми требаа дополнителни информации за тоа каде да се обратам за да ја добијам услугата што ми е потребна, во ситуација каде што имам право да користам гинеколошки услуги, до кои од некоја причина беше потешко да се дојде, имајќи предвид дека докторите не знаеја што да преземат во таа ситуација [мисли на пандемијата предизвикана од ковид-19]. Не знаев веќе кои информации да ги следам, во што да верувам и во што да не верувам.“

Млада мајка која се породила за време на пандемијата (цитат од целната група)

3. Влијанието на ковид-19 во пристапот до информации и услуги за СРЗ кај младите во Македонија

За потребите на истражувањето се собрани и анализирани вкупно 240 онлајн прашалници. Од општата млада популација добивме 80 одговори, додека 160 прашалници беа пополнети од млади кои припаѓаат на социјално ранливи групи (Роми, ЛГБТИ млади, млади од рурални средини и млади мајки – или бремените). Согласно родовата структура, 170 од младите беа девојки, 68 момчиња и 2 лица не го дефинираа својот родов статус. Со секоја целна група беа спроведени посебни 5 групни дискусии и спроведени 6 длабински интервјуа со претставници од релевантни државни институции и стручни лица. Податоците се собрани во периодот од октомври до декември 2021 година.

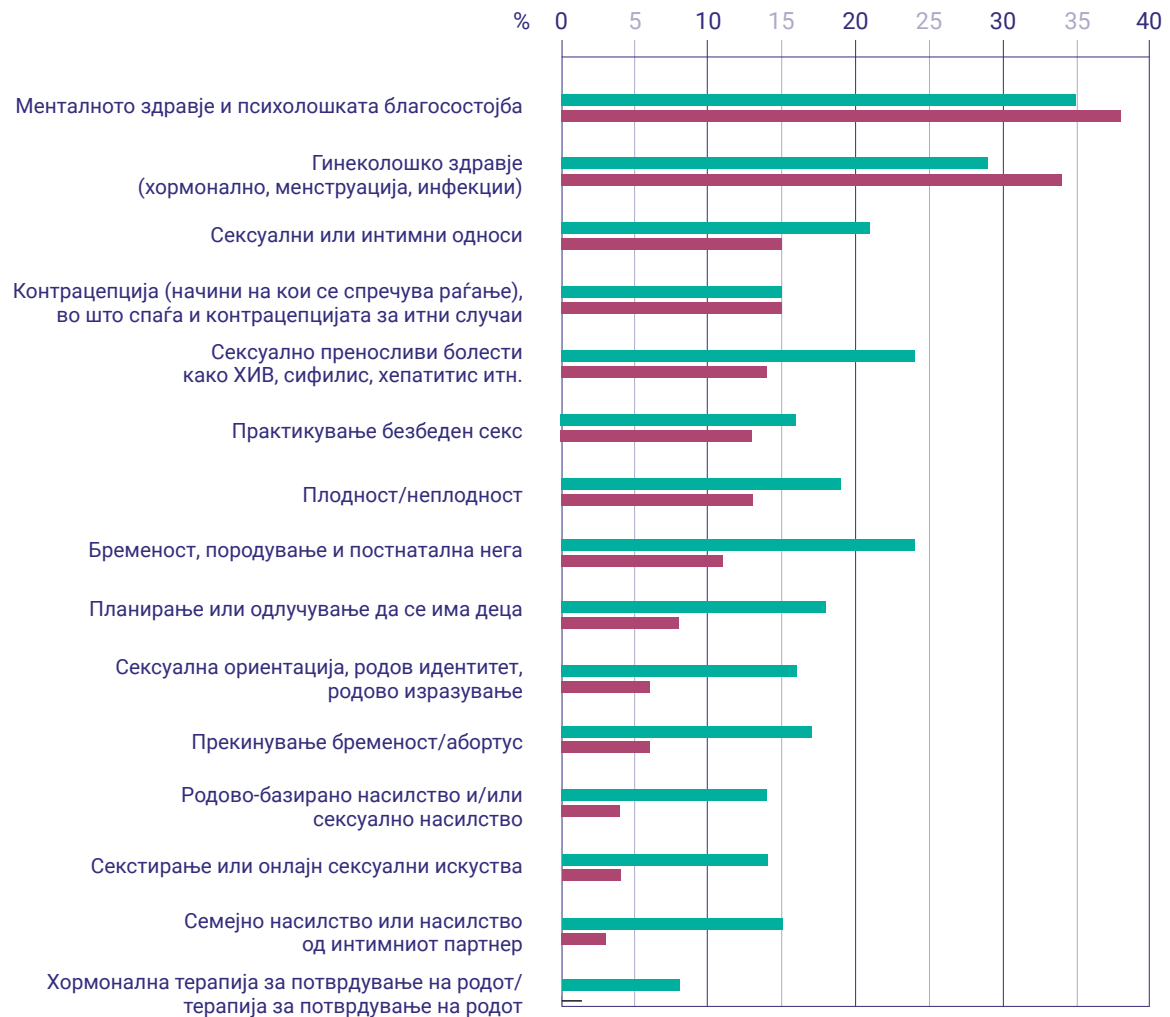
3.1. Информираност

Младите во Македонија за време на пандемијата најмногу информации барале за заштита на менталното и гинеколошкото здравје. Притоа, потребата од информации за овие теми биле еднакво важни и за општата млада популација и за ранливите групи. Иако од истражувањето се претпоставува дека младите знаеле како да дојдат до информациите за СРЗ, сепак, младите Роми (кај 38 % од нив) се единствената група која се соочила со тешкотии да дојде до посакуваните информации.

Сепак, младите од ранливите заедници за многу теми од СРЗ покажале двојно поголема потреба од информации за разлика од општата популација. За младите мајки и за бремените, што е и за очекување, прашањата за бременост, породувања и грижа по породувањето биле од најголем интерес, додека младите Роми најмногу се интересирале за заштита од гинеколошки инфекции, менструација или третирање на хормонални проблеми. За време на пандемијата ЛГБТИ луѓето биле особено склони кон барање информации за секстирање, онлајн сексуални искуства, сексуални и интимни односи и СПИ. Од сите ранливи групи, ЛГБТИ младите имале најголема потреба од информираност за грижата за менталното здравје и психолошката состојба.

Барањето информации за СРЗ во време на пандемијата на ковид-19 (% што барале информации)

■ Млади во ранливи ситуации ■ Општа популација на млади

Извор: Квантитативно истражување за младите (2021)

„Општите информации за СРЗ се секогаш важни, без оглед на пандемијата, бидејќи на младите луѓе им се потребни соодветни информации и совети додека растат и си ги откриваат своите тела, сексуалните потреби и склоности.“

Стручно лице
(цитат од интервју)

3.2. Услуги

И општата млада популација и ранливите млади најмногу барале производи за менструална хигиена, кондоми и општи гинеколошки услуги. Сепак, на ранливите млади генерално им биле потребни поширок опсег на услуги и производи за време на пандемијата во споредба со општата млада популација, вклучувајќи ги тука и советувањата за сексуални односи или врски, за тестирање за СПИ и тестирање и лекување за ХИВ (претежно кај ЛГБТИ младите) и за итна контрацепција. Само кај младите Роми потребата од контрацептивни средства и кондоми била значително помала за разлика од останатите групи.

Сепак, очигледно е дека младите во ранливи ситуации се соочиле со поголем број тешкотии во пристапувањето до услугите за СРЗ за време на пандемијата. Најголемиот број пречки во достапноста на услугите се однесувале на гинеколошките прегледи, тестирањето за СПИ и вакцинацијата, советувањето за сексуалните односи и врските. Младите лица, особено ЛГБТИ,

често се соочувале со стигма при барањето на услугите поврзани со превенција од ХИВ и со сексуалното здравје, како што е ХИВ-тестирањето.

Поради рестриktivните мерки, во текот на пандемијата младите сè повеќе се обраќале кон аптеките како главен канал за добивање одредена услуга/производ, наместо кон здравствените установи. Телефонските и онлајн консултации станале поважни извори за информации и советување за СРЗ и биле користени многу почесто од порано, односно пред пандемијата. Младите Роми се соочиле со недостигот на неопходна здравствена документација/осигурување за да пристапат воопшто до услугите за СРЗ. Недостигот на превоз до соодветна здравствена институција, повисоките цени, но и немањето залихи од производите за СРЗ за младите од руралните средини и за Ромките се проблеми што значително се влошиле за време на пандемијата. Кај многу млади лица (60 %), без разлика на нивната ранливост, беше најизразено согледувањето дека пандемијата покажала колку е важно да се има матичен лекар од доверба до кој може да се дојде за посакуваната услуга за СРЗ.

„Знам многу жени кои требаа да посетат гинеколог, но поради пандемијата и големиот страв, го одложија гинеколошкиот преглед.“

Ромка
(цитат од целната група)

„Веќе ѝ судеа што има ХИВ само зашто сакаше да се тестира.“

ЛГБТИ лице
(цитат од целната група)

„Матичниот лекар се потсмеваше со мене. Го прашав нешто за сексуално здравје, а ми кажа дека сум премлад/а за тоа.“

Младо лице
(цитат од целната група)

„Не знаев ни дека имаме бесплатен Пап-тест.“

Младо лице
(цитат од целната група)

Тешкотии во пристапување до услуги за време на пандемијата на ковид-19 (% што го споменале)

■ Млади во ранливи ситуации ■ Општа популација на млади

Извор: Квантитативно истражување за младите (2021)

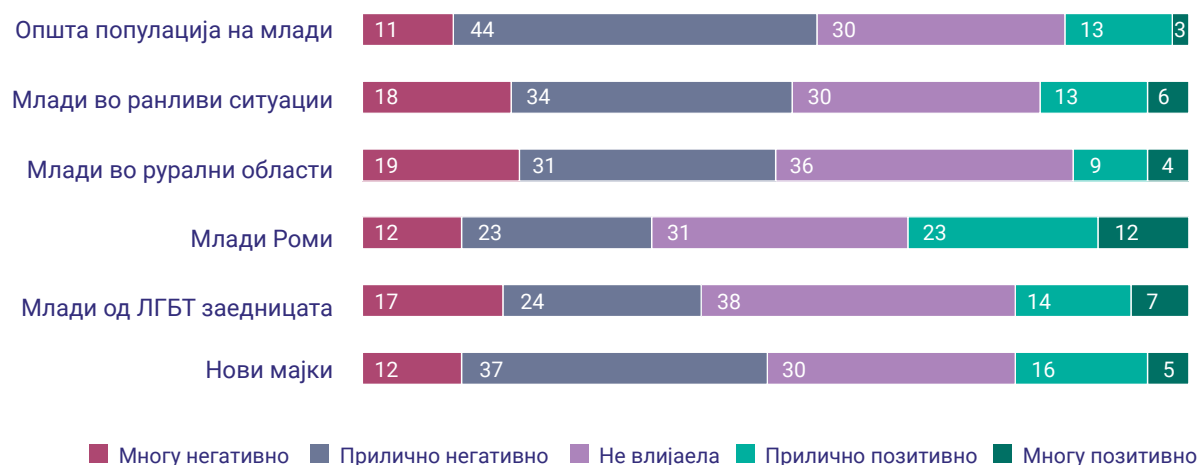

3.3. Ментално здравје

Младите луѓе изразија јасно верување дека, особено во периодот додека траела пандемијата, менталното здравје станало еднакво важно како и физичкото здравје, ако не и повеќе. Оваа зголемена важност на менталното здравје младите ја припишуваат на изолацијата што ја чувствувале за време на периодите на забрана за движење, отсеченоста од своите врстници и фактот што многу млади луѓе во овој период живееле со своите родители (појава која ЛГБТИ луѓето ја сметаат за особено негативна), поради што било уште понеопходно да побараат специјалистичка поддршка. Иако можеле да комуницираат преку Интернет, очигледно им недостигал директниот контакт со врстниците и давателите на услуги.

За повеќе од 50 % кај младите, без разлика на целната група, пандемијата предизвикана од ковид-19 негативно им влијаела врз менталното здравје, а 59 % од младите побарале професионална стручна помош. Сепак, стигматизацијата и табуата поврзани со користењето професионална поддршка и советување биле силно изразени. Во многу случаи младите луѓе почнувале да бараат поддршка за менталното здравје само кога ситуацијата станувала сериозна (на пример, кога чувствуваат дека имаат потреба од антидепресиви). Од сите групи на млади, евидентно е дека ЛГБТИ се соочиле со најмногу проблеми при барање поддршка за менталното здравје, при што хомофобијата, непрофесионалноста и дискриминаторското однесување од полицијата, од здравствените работници и од професионалните работници за ментално здравје уште повеќе се засилило во текот на пандемијата само поради нивната сексуална ориентација.

Влијание на ковид-19 врз личното психолошко и ментално здравје (% што го споменале)

Извор: Квантитативно истражување за младите (2021)

„Сметам дека тука е сè уште табу-тема да се оди на психолог или психијатар, и многу луѓе не ни помислуваат да побараат помош, но ковид-19 само позитивно ќе ги поттикне луѓето да почнат да бараат помош, бидејќи на сите кои до некој степен трпат анксиозност, различни стравови и напади на паника симптомите им се потенцираа за време на пандемијата.“

Мајка која се породила за време на пандемијата на ковид-19

„Во принцип, тоа беше чувство на гушење: не можете слободно да се движите, да излезете или да се дружите.“

Младо лице од рурална средина

„На некои од нас животот им висеше на конец додека седеа дома.“

ЛГБТИ лице

Докторот реагира сосем поинаку; му се менува изразот на лицето и поинаку се движи кога ќе му кажете нешто, а потоа мора да водите непријатен разговор за вашата животна историја, за тоа во колку врски сте биле и работи за кои докторот не мора да знае. Но бидејќи сте етикетираны како ЛГБТИ, мора да ги кажете тие работи, инаку нема да добиете соодветна нега. Немам проблем да разговарам за тоа; проблем ми се последиците што произлегуваат од истите тие муабети.“

ЛГБТИ лице

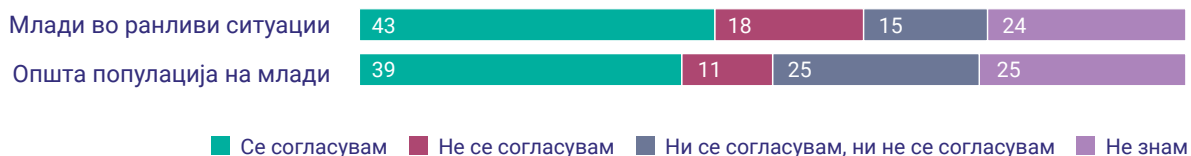
3.4. Сексуално и родово базирано насилство

Процентот на ранливи млади кои пријавиле дека лично доживеале или посведочиле случаи со сексуално и родово базирано насилство е исклучително голем (42 %), а уште поголем е кај младите Роми (58 %) и кај младите од ЛГБТИ заедницата (48 %). Припадниците на општата млада популација забележаа дека случаите на вознемирување биле особено изразени на социјалните медиуми, особено од постари луѓе кон млади девојки. Ромките се соочиле и со дополнителни проблеми на злоупотреба, како на пример, фактот дека младите девојки се праќале во странство за да се омажат со непознати мажи. Со тоа кај Ромките за време на пандемијата се зголемила стапката на малолетничките бракови, како и можностите за силување и злоупотреба. Пандемијата на ковид-19 и забраните за движење создадоа неподнослива ситуација за заедницата на ЛГБТИ лица. Имено, кога имало забрана на

движење, тие биле принудени да живеат со членови на семејството кои не им го прифаќаат изборот на сексуална ориентација, па се создал своевиден „затвор“ во кој ЛГБТИ лицата биле жртви на специфичен облик на „насилство“, што довело до целосно губење на довербата.

Иако младите, без разлика на нивната ранливост, станале посензитивни и одговорни да го идентификуваат и пријавуваат насилството, сепак, сметаат дека целокупниот одговор на државата за справување со ваквите прашања за време на пандемијата бил прилично несоодветен. Институциите за голем број случаи не реагирале навремено за да ја обезбедат соодветната поддршка, а значаен дел од лицата кои пријавувале инциденти не ја добиле бараната поддршка или решение. Институциите беа обележани како „практично бескорисни“ кога треба да постапат во каква било ситуација со насилство, довербата во полицијата била многу мала, а во некои случаи преовладувал и општиот став дека и полицајците се едни од најчестите насилници.

Државата неадекватно се справуваше со сексуалното и родово базираното насилство за време на пандемијата на ковид-19 (% што споменале)

Извор: Квантитативно истражување за младите (2021)

„Жртвите на насилство немаат доволна доверба во институциите за да пријават инциденти, а се плашат од насилникот.“

Младо лице
(цитат од
целната група)

„Не им веруваме на институциите. На страната се на тој што ќе плати повеќе.“

Млада Ромка
(цитат од
целната група)

„Не знам еден човек во заедницата кој би ѝ се обратил на полицијата.“

ЛГБТИ лице
(цитат од
целната група)

4. Заклучок

Пандемијата на ковид-19 го преокупираше вниманието на младите со други општествени и социјални проблеми и потреби (поврзани општо со пандемијата) отколку за СРЗ. Поради отсуството на социјален контакт и поради фактот што биле изолирани дома, мотивацијата кај младите да се информираат била сепак намалена, но не и целосно исклучена. Притоа, во раните фази на пандемијата младите имале тешкотии во пристапувањето до релевантни и точни информации за СРЗ, што е особено забележано кај ранливите млади. Тие не знаеле на кој канал и/или информација да ѝ веруваат, здравствените установи и доктори секогаш ги немале соодветните одговори на нивните прашања, а информациите за СРЗ биле затрупани под лавината од информации за ковид-19.

Сепак, оние млади на кои им биле потребни информации за СРЗ се соочиле со тешкотии да дојдат до посакуваните одговори. Тие се соочиле со недоволно информации за прашања од типот како ковид-19 влијае врз контрацепцијата, или како да дојдат до гинеколошки прегледи и тестови за бременост поради рестриктивните мерки, но и до информации поврзани со добивањето професионална поддршка за менталното здравје.

Услугите за менталното и гинеколошкото здравје (менструација, третирање на инфекции, грижа во бременоста) биле најбарани во текот на пандемијата еднакво од сите групи на млади. Сепак, на ранливите

млади им требал поширок опсег на СРЗ услуги и производи за време на пандемијата на ковид-19 отколку на младите воопшто.

Постоечката општествена стигма и дискриминација, но и немањето здравствена документација и осигурување придонеле кај Ромите да биде отежнат пристапот до СРЗ услуги. Чувството на страв и анксиозност кај младите мајки поради слабата информираност за ковид-19 влијаеле врз нивната здравствена безбедност. Тие се соочиле со предизвици како да се дојде до лекар и да се закаже преглед, или како ковид-19 влијае врз развојот на плодот, или како вакцината за ковид-19 влијае врз плодот и врз доењето. ЛГБТИ младите имале најголема потреба од грижа за менталното здравје поради фактот што стигмата, недовербата во институциите и дискриминацијата од здравствените и од професионалните работници за ментално здравје биле само надоврзани на пандемијата, што придонело до нивна поголема социјална изолација и анксиозност.

Насилството во семејството, во кругот на блиските и на социјалните медиуми било зголемено за време на пандемијата, а притоа најзасегнати биле ЛГБТИ лицата и Ромките. Генерално, постои незадоволство кај сите млади од одговорот на институциите за решавање на случаите со родово и сексуално базирано насилство, вклучително и за зачестените појави на случаи на насилство на социјалните медиуми врз девојките.

5. Препораки

ИНФОРМАЦИИ

- Да се олесни пристапот до информации за СРЗ кој на младите ќе им гарантира безбедна здравствена заштита, особено до информациите за закажување гинеколошки прегледи, контрацепција, тестови за бременост, грижа во бременоста и тестирање за СПИ;
- Информациите за следење и грижа во бременоста, постнаталната нега и раѓањето да бидат ставени со висок приоритет на достапност за младите мајки/бремените од страна на институциите;
- Да се овозможи широка дистрибуција на информативни материјали за менталното здравје и влијанието на ковид-19, како и за достапните сервиси што обезбедуваат психолошка поддршка;
- Да се подобри пристапот до технолошките алатки, Интернет и социјалните медиуми за информации за СРЗ, вклучително и до употреба на дигитални канали за сексуално образование;
- Да се зголеми националната поддршка за граѓанскиот сектор како доверлив извор во обезбедување информации и услуги за СРЗ кон младите, особено за ЛГБТИ заедницата и Ромите.

УСЛУГИ

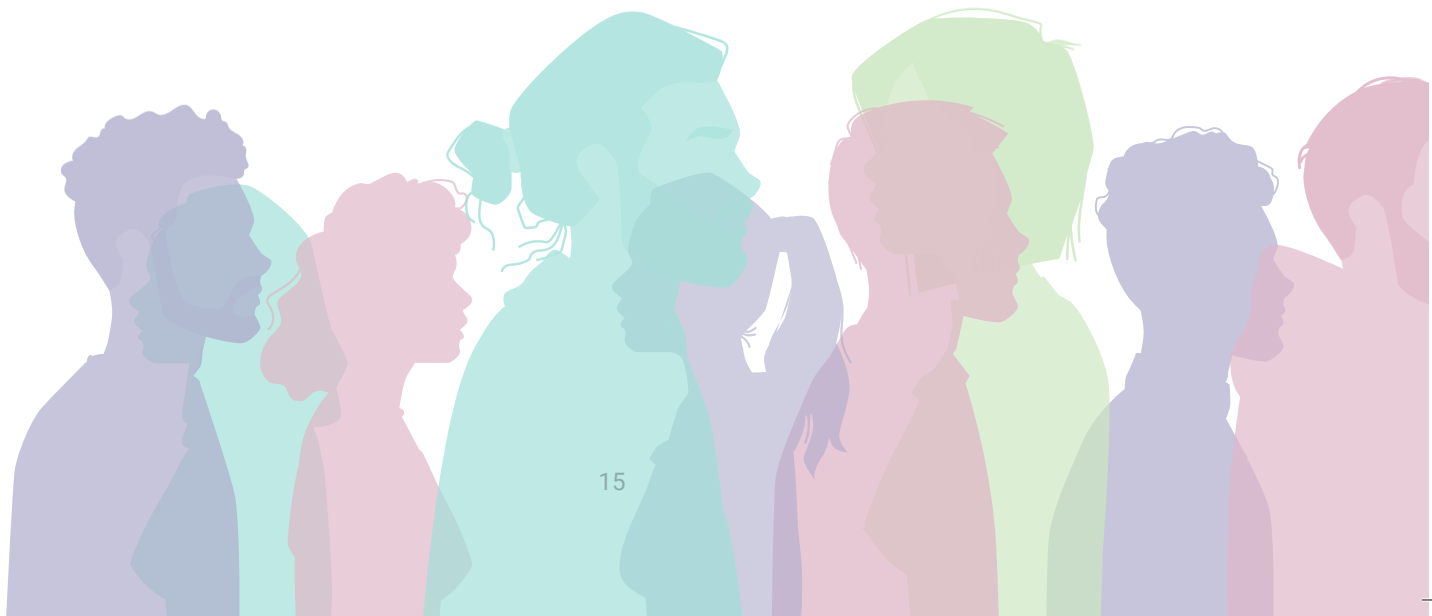
- Да се зголеми достапноста до услуги за репродуктивно здравје за младите од оддалечените места и руралните средини, односно таму каде што постои недостиг на здравствени сервиси;
- Производите за менструална хигиена и кондомите да станат подостапни за младите;
- Да се подобри вклученоста на аптеките во обезбедувањето информации и производи за СРЗ, со што ќе се зголеми достапноста на овие услуги за младите воопшто;
- Да се зголеми употребата на телекомуникациските канали за консултации и советување за СРЗ, особено кај матичните лекари и гинеколози како прва линија за поддршка за СРЗ за младите;
- Да се зголеми националната поддршка за СРЗ услуги за ранливите млади преку вклучување на граѓанскиот сектор и инвестирање во мобилни тимови и онлајн алатки за грижа на СРЗ;
- Да се подобрат институционалните капацитети за справување со дискриминацијата врз Ромите во здравствениот систем.

МЕНТАЛНО ЗДРАВЈЕ

- Да се подобрат институционалните капацитети за справување со менталното здравје;
- Да се подигне свеста во јавноста за дестигматизирање за менталното здравје и потребите од овие услуги за младите заради зачувување на здравјето и благосостојбата, вклучувајќи го и СРЗ;
- Да се зголеми пристапот до онлајн и телефонски линии за поддршка на младите;
- Да се зајакне националната поддршка за грижа на менталното здравје на ЛГБТИ лицата како најранлива група поради зголемената стигматизација и дискриминација во општеството.

СЕКСУАЛНО И РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО

- Да се подобрат институционалните капацитети и меѓуинституционалната соработка за справување со сексуалното и родово базираното насилство, со фокус на младите Ромки и ЛГБТИ;
- Да се зајакне институционалниот одговор за решавање на случаите на сексуално вознемирување на младите девојки на социјалните медиуми и на Интернет.

*„Ако имаме здрави
млади, со висок степен
на знаење за нивното
репродуктивно здравје,
може да разговараме
за здрава држава.“*

Претставник на
Министерството
за здравство
(цитат од интервју)

